

וְהִרְבִּיתִי אֶת־זֶרַעַךְ בְּעֶבֹר אֲבָרְהָם עֲבָדִי וַיְכֹן שָׁם
 מִזִּבְחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה וַיֵּט־שָׁם אֱהֱלוֹ וַיִּכְרוּ־שָׁם
 עֲבָדֵי־יִצְחָק בָּאֵר׃ וַאֲבִימֶלֶךְ הַלֵּךְ אֵלָיו מִגֶּרֶר וְאַחֲזֵת
 מִרְעָהוּ וּפִיכֹל שֵׁר־צָבָאוֹ׃ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק מִדּוּעַ
 בָּאתֶם אֵלַי וְאַתֶּם שֹׁנְאֵתֶם אֹתִי וְתִשְׁלַחֻנִי מֵאַתְכֶּם׃
 וַיֹּאמְרוּ רָאוּ רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְהוָה ׀ עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי
 נָא אֱלֹה בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינָךְ וְנִכְרַתָּה בְרִית עִמָּךְ׃
 אִם־תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נִגְעָנוּךְ וְכַאֲשֶׁר
 עָשִׂינוּ עִמָּךְ רַק־טוֹב וְנִשְׁלַחְךָ בְּשָׁלוֹם אַתָּה עִתָּה

בעל הטורים

(כח) **רָאוּ**. ד' בַּמִּסּוּרֶת, ב' כְּתִיב כּו' וּב' בָּה' – "רָאוּ רְאִינוּ"; "וּרְאוּ רָאוּ"; "רָאָה רְאִיתִי"; "אִם רָאָה תִּרְאֶה בְּעֵי אִמְתְּךָ". וְחֵד "שָׁכַתִּי וְרָאָה תַּחַת הַשָּׁמַשׁ". הֵנָּה דְאִירִי בְּרִבִּים, כְּמוֹ "רָאוּ רְאִינוּ", "וּרְאוּ רָאוּ", כְּתִיבִי בְּנִיּוֹ. וְהֵנָּה דְאִירִי בְּיַחֲדִיד כְּתִיבִי בָּה' א. דִּישׁ אִם לְמַקְרָא, קְרִי בִּיהָ רָאָה שֶׁהוּא לְשׁוֹן יַחֲדִיד:

(כט) **אַתָּה עֲתָה**. ג' בַּמְסוּרֶת – הֵבֵא "אַתָּה עֲתָה בְרוּךְ ה'" ; וְאֵיךְ "אַתָּה עֲתָה תַעֲשֶׂה מְלוּכָה" ; וְאֵיךְ "וְאַתָּה עֲתָה הִקַּל מַעֲבַדֶּת אֲבִיךָ וְגו'" וּמַעֲלוּ הַכֶּבֶד. "שֶׁהִמְלִיכוּ לְיִצְחָק עֲלֵיהֶם. וְזֶהוּ "אַתָּה עֲתָה תַעֲשֶׂה מְלוּכָה", וְהִקְלוּ עֲלֵם מַעֲלִיךְ:

BAAL HATURIM ELUCIDATED

with afflictions⁶⁹ which were not in accordance with the Attribute of Divine Mercy.⁷⁰

28. ⁷¹ SEEN. ⁷² *Four*, ר' ב' כתיב בו' וב' בדה' A masoretic note on this word reads: [that is, this word appears four times in the Tanach, twice spelled ראו, with a ו, and twice spelled ראה with a ה]. They are: (i) here, ראו ראינו, *We have indeed seen*; (ii) וראו ראו, *And surely you see (Isaiah 6:9)*; (iii) ראה, *I have indeed seen (Exodus 3:7)*; and (iv) אם ראה תראה בעני אמתך, *If You will indeed see the suffering of Your maidservant (I Samuel 1:11)*. And there is one [more verse that contains this word, but with a ו prefix]: שבת וראת תחת השמש, *I returned and saw under the sun (Ecclesiastes 9:11)*.

69. This is a reference to Isaac's blindness (see 27:1 below). Although Jacob also had many afflictions (see below 47:9), nevertheless, his days ended in serenity (see Baal HaTurim to 47:28 below, s.v., שָׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה; Y.S.)

70. Peirush HaRokeach; see *Bereishis Rabbah* 65:9

71. The word **רָאוּ**, *seeing*, is a gerundive form which is used to indicate the ongoing present. Whereas it is a form of the verb root **ראה**, which is classified as a **ל"ה** verb [i.e., the third root letter is a ה] we would expect it to be spelled **רָהָה** [as, for example, **רָלָה**, *drawing* (*Exodus* 2:19), from the root **רלל**; **קָנָה**, *buying* (*Leviticus* 14:25), from the

root **אָנָה**. The Baal HaTurim's comment explains why Scripture sometimes deviates from the **אָנָה** spelling and uses **אָנָה** instead. His explanation is not intended as a general grammatical rule for all **אָנָה** verbs. Rather it is an allusionary exposition specific to the root **אָנָה** as used in the *Tanach*.

72. The masoretic note continues וְחֶדֶר וְרֵאָה, and there is one [appearance of] וְרֵאָה [with a prefix ו], as the Baal HaTurim cites further in this comment. In some editions, both the masoretic note and the Baal HaTurim's comment read: ה' ב' כְּתִיב ו' ג' כְּתִיב ה' ב' כְּתִיב ו' ג' כְּתִיב, Five, two spelled [with a] ו and three [with a] ה. That note includes the word וְרֵאָה. It should be noted that most masoretic notes that group words

and increase your offspring because of Abraham my servant.”²⁵ He built an altar there, invoked HASHEM by Name, and there he pitched his tent; there Isaac’s servants dug a well.

²⁶ Abimelech went to him from Gerar with a group of his friends and Phicol, general of his legion. ²⁷ Isaac said to him, “Why have you come to me? You hate me and drove me away from you!”

²⁸ And they said, “We have indeed seen that HASHEM has been with you, so we said, ‘Let the oath between ourselves now be between us and you, and let us make a covenant with you: ²⁹ If you do evil with us. . .! Just as we have not molested you, and just as we have done with you only good, and sent you away in peace — you, now,

---

BAAL HATURIM ELUCIDATED

In those verses where the subject is plural [i.e., ראו ראינו, *We have indeed seen*, and וראו ראו, *And surely you (plural) see*], the term is spelled ראו with a ו, but in those verses where the subject is singular, it is spelled ראה with a ה, for the pronounced form of Scripture is primary.⁷³ Thus, ראה may be read as ראה, a singular form.⁷⁴

29. אתה עתה — you, now. The masoretic note,⁷⁵ גי, means that this phrase appears three times in the *Tanach*: (i) here, אתה עתה ברוך ה', *You, now, O blessed of HASHEM*; (ii) אתה עתה תעשה מלוכה, *You, now, exercise kingship (I Kings 21:7)*; and (iii) ואתה עתה תקל מעבודת אביך [הקשה] ומעלו הכבד, *And you, now, lighten your father's [difficult] workload and his heavy yoke (I Kings 12:4)*. [This intimates that] the people accepted Isaac as a king over them, and thus [they said to him], “You, now, exercise kingship, and they will lighten their yoke from upon you.”⁷⁶

by spelling do not include prefixed and non-prefixed words in the same note. Nevertheless, masoretic notes that combine such words are not uncommon. See, for example, Baal HaTurim's next comment and note 75 there.

73. The text follows the early printed editions. The Baal HaTurim borrows a phrase that refers to a fundamental question of methodology in Scriptural exposition. While there is certainly no dispute regarding how the particular word is to be read, the question centers on whether יש אם למסורת, *the written form is primary*, i.e., the Scriptural allusions to the Oral Laws are embedded in the written form of the word [since this is the physical record of God's word transmitted to Moses at Sinai]; or יש אם למקרא, *the pronounced form is primary*, i.e., these allusions are keyed to the vowelized form of the word (see *Rashi to Makkos 7b*).

Although this question does not affect our verse, the Baal HaTurim borrows the phrase יש אם

למקרא, *the written form is primary*, to show that variations in spelling of the same word in different verses are not trivial, rather each spelling has its own lesson.

74. R' Yehudah HaChassid. In its literal sense ראה is a gerund and means *seeing*. Now gerunds do not have different forms for singular and plural. The Baal HaTurim means that the spelling ראה may be vowelized ראה, *he saw* (as in 29:10 below), while ראו may be vowelized ראו, *they saw* (as in 9:23 above). Thus, like ראה, ראה may be considered singular; and like ראו, ראו may be considered plural (*VeChur LaZahav*).

75. The note appears at each of the two verses in *Kings*. Although the third appearance of this phrase contains a ו prefix, the subject of this masoretic note is the combination אתה עתה, rather than verses in which the phrases are identical in every way.

76. According to *Sefer HaYashar*, Abimelech had Isaac and Rebecca dressed in royal garments and

כא וַיִּחַפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיִּרְיֻבוּ גַם עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שְׁטֵנָה:
שטנה. כנגד המן שכתב שטנה על ירושלם (סדר עולם פרק כט) ⁵⁰ ולכן שטנה ב', דהכא
וההיא דהתם (עולא ד ו) ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי
יהודה וירושלים.

כב וַיַּעֲתֶק מִשֹּׁם וַיִּחַפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת
וַיֹּאמֶר כִּי עָתָה הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפְרִינוּ בְּאֶרֶץ:

רחובות. כנגד יון שגזרו שלא יטבלו כדי למונעם מפריה ורביה, ונעשה להם נס ונודמן
להם מקוה בבית לכל אחד ואחד (מדרש מעשה מנוכה) ⁵¹. וזהו ופרינו בארץ.

כד וַיִּרָא אֱלֹהֵי יְהוָה בְּלִילָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אֲבֹרָהֶם אֲבִיךָ אֵל
תִּירָא כִּי אֲתָךְ אֲנֹכִי וּבִרְכָתִיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת זֶרְעֶךָ בְּעַבְדֹּר אֲבֹרָהֶם
עַבְדִּי:

אנכי אלהי אברהם אביך. ולא כתוב "ה' אלהי" כמו באברהם ⁵² (לעיל טו ז) ויעקב (להלן
כח יג) ⁵² לפי שנתייטר ביסורין בלי מדת רחמים (כ"ר סה ח) ⁵³.

כה וַיֹּאמְרוּ רְאוּ רָאִינוּ כִּי הָיָה יְהוָה | עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אֵלָה בִּינוֹתֵינוּ
בִּינוֹנוּ וּבִינוֹךְ וּנְכַרְתָּה בְּרִית עִמָּךְ:

ראו. ה' במסורת. וב' כתיבי בוי"ו וג' בה"א. ראו ראינו. וראו ראו (ישעיה ו ט). ראה
ראיתי (שמואל ג ז). אם ראה תראה בעני אמתך (ש"ל ט יא). שבתי וראה תחת השמש
(קהלמ ט יא). הנך דאיירי ברבים כמו ראו ראינו וראו ראו כתיבי בוי"ו, והנך דאיירי
ביחיד כתיבי בה"א דיש אם למסורת (סנהדרין ד). שכתוב ראה שהוא לשון יחיד ואינך
כתוב ראו, לשון רבים ¹.

כט אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נִגְעַנּוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמָּךְ רַק טוֹב
וְנִשְׁלַחְךָ בְּשָׁלוֹם אֲתָה עִתָּה בְּרוּךְ יְהוָה:

ז. בדפרי: דיש אם למקרא קרי ביה ראה לשון יחיד. ובמסורה: ראו, ד' ב' כתיב וי"ו וב' ה"א ע"כ. וכ"ה בטמיה לרי"ח, אך בהמשך
מנה ה' פסוקים כמש"כ רבינו רצ"ע.

דלפי ד' הבעה"ט אתי שפיר נוסח הברכה "שעשה
נסים" לשון רבים, שהיו הרבה נסים. ועיין בס'
אמרי אמת בראשית עמ' 168 מש"כ בד' הבעה"ט,
שהנס של מקוה אחד הוא עם הנס השמן ששניהם
נעשו בשביל טהרה. ואיתא שם נעשה בו נס
והדליקו ממנו ח' ימים, והלא טומאה הותרה
בציבור, אולם הנס היה חיבה יתירה לישראל
שהשתוקקו לטהרה, עיי"ש בהמשך דבריו, בעמ'
172, שם. וע"ע במילואים בהערות הגרי"נ שטון
וצ"ל בשם החת"ס.

52. ר"ל באברהם כתוב "אני ה'" ואילו ביעקב
"אני ה' אלהי".

53. יצחק תבע יסורין וכר' א"ל הקב"ה חייך דבר
טוב תבעת וממך אני מתחיל. מתחילת הספר
ועד כאן אין כתיב יסורין וכיון שעמד יצחק נתן לו
יסורים ויהי כי זקן יצחק ותכהין. ועיין להלן כת,
ג ד"ה ואלהי יצחק.

50. ותלו את עשרת בני המן על אשר כתבו שטנה
על יושבי יהודה וירושלים. וביל"ש אסתר רמז
תתרמה נאמר שהמן ובניו כתבו שטנה על ירושלים.
ועיין רש"י אסתר ט, י. וכ"ה ברמב"ן: והשני קרא
שמה שטנה, שם קשה מן הראשון והוא בבית שני
שקרא אותו בשמו שכתוב בו ובמלכות אחשורוש
בתחלת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה
וירושלים וכל ימיו היו לנו לשטנה עד שהחריבוהו
וגלו ממנו גלות רעה.

51. נדפס באוצר מדרשים עמ' 189. וכ"ה ביוצר
לשבת ראשונה של חנוכה: "טהר טבילות
מקוה החדיל. טסו קדושים מנשיהם להבדיל. טרחם
סקרת גם להגדיל. יחיד ונשא שוכן שמים. זמן לזכר
מקואות מים. יען חסידיו מיחדיו פעמים". ובפנים
הוספתי "בבית" עפ"י כתי" מ' ובכתי" פ"פ: בבית
כל אחד ואחד. וע"ע יל"ש ח"ב רמז תתקסד. ובס'
ליקוטי יהודא עמ' קמד מביא בשם האמרי אמת